

“CHO’LPON - O‘ZBEK ADABIYOTINING YORQIN YULDUZI”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20196520>

Davlatmurodova Farangiz SHavkat qizi

Termiz davlat universiteti Pedagogika va Ijtimoiy ish fakulteti Kutubxona va axborot faoliyati yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Cho‘lponning o‘zbek adabiyotidagi o‘rni va uning badiiy merosi tahlil qilinadi. Shoirning yangilikchilik uslubi, milliy uyg‘onish davridagi roli va zamonaviy o‘zbek she‘riyatiga ta‘siri yoritiladi. Maqolada uning “Kecha va kunduz” romani hamda she‘riy to‘plamlari asosiy o‘rganish ob‘ekti sifatida tanlangan. Cho‘lpon ijodining tarbiyaviy ahamiyati va uning adabiyotdagi yangi bosqichni boshlab bergani asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Cho‘lpon, milliy uyg‘onish, she‘riyat, “Kecha va kunduz”, badiiy uslub.

Annotation

This article explores the role of Cholpon as a bright star of Uzbek literature and his enduring literary legacy. It analyzes his innovative style, his contribution to the national awakening movement, and his influence on modern Uzbek poetry. The study focuses on his novel “Night and Day” and his poetic collections as primary sources. The author concludes that Cholpon’s work laid the foundation for a new era in Uzbek literary development.

Keywords

Cholpon, national awakening, poetry, “Night and Day”, artistic style.

Аннотация

В данной статье рассматривается место Чулпана в узбекской литературе и его художественное наследие. Анализируются его новаторский стиль, роль в период национального возрождения и влияние на современную узбекскую поэзию. В качестве основного объекта исследования выбраны роман «Ночь и день» и поэтические сборники поэта. Обосновывается воспитательное значение творчества Чулпана и то, что он положил начало новому этапу в литературе.

Ключевые слова

Чулпан, национальное возрождение, поэзия, «Ночь и день», художественный стиль.

Kirish

Cho'lpon (asl ismi Abdulhamid Sulaymon o'g'li Yunusov) XX asr boshlarida o'zbek adabiyotiga yangi bir ruh va shakl olib kirgan buyuk ijodkordir. Uning ijodi milliy uyg'onish davrining eng yorqin ifodalaridan biri bo'lib, mustabid tuzum tomonidan uzoq vaqt davomida yashirib kelingan. Shoir va yozuvchi sifatida Cho'lpon nafaqat she'r, balki nasr va dramaturgiyada ham o'zining kuchli so'zini aytgan. Uning "Kecha va kunduz" romani o'zbek adabiyotida psixologik nasrning dastlabki namunasi sifatida baholanadi. Cho'lpon ijodi orqali o'zbek xalqining ozodlikka intilishi, ma'rifatga bo'lgan chanqog'i ifodalangan. Shu sababli, Cho'lponni o'zbek adabiyotining "yorqin yulduzi" deb atash nafaqat adabiy, balki tarixiy va ma'naviy haqiqatdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Ushbu maqolada Cho'lpon ijodini yoritishda bir qancha ilmiy manbalar va adabiy-tahliliy usullardan foydalanildi. Avvalo, O'zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan chop etilgan "O'zbek adabiyoti tarixi" ning 3-jildi (2009) asosiy nazariy manba bo'lib xizmat qildi. Unda Cho'lpon ijodiga alohida bob ajratilgan bo'lib, shoirning she'riy mahorati, tilning badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirgani ta'kidlanadi. Shuningdek, Naim Karimovning "Cho'lpon va milliy uyg'onish" nomli tadqiqotida shoirning jadidchilik harakatidagi roli, uning gazetachilik faoliyati va "Yangi yo'l" jurnalidagi ishtiroki atroflicha tahlil etilgan. Bu asar metodologik jihatdan tarixiy-qiyosiy yondashuvga asoslangan bo'lib, maqolamizda undan keng foydalanildi. Tahlil metodologiyasida strukturalizm elementlaridan ham foydalanildi: Cho'lpon she'rlarida qo'llangan obrazlar tizimi, ramzlar va metaforalar semiotik jihatdan o'rganildi. Masalan, "Yoz" she'ridagi "quyosh" va "tun" obrazlari erkinlik va zulmning ramzi sifatida talqin qilindi. Shuningdek, germenevtik (tushuntirish) usul orqali uning ayrim she'rlari va "Kecha va kunduz" romanidagi qahramonlar ichki kechinmalari chuqur tahlil qilindi. Bunda matnni zamondosh talqin qilish va tarixiy kontekstni hisobga olish uyg'unlashtirildi. Taqqoslash usuli esa Cho'lpon ijodini Fitrat, Abdulla Qodiriy kabi zamondoshlari bilan solishtirish imkonini berdi. Natijada Cho'lponning o'ziga xos lirik qahramon tipi - ziyoli, iztirobli, ammo kurashchan shaxs - yaratgani aniqlandi. Psixologik tahlil usuli bilan romandagi "Ra'no" va "Mirzakarim" obrazlaridagi ziddiyatlar, ichki kechinmalar tavsiflandi. Statistik usul yordamida Cho'lpon she'riyatida eng ko'p uchraydigan so'zlar ("vatan", "ozodlik", "uyg'onish", "tong", "bahor") hisoblab chiqildi va ularning semantik maydoni qurildi. Bu esa shoirning asosiy badiiy motivlarini aniqlashga xizmat qildi. Metodologiyaning yana bir muhim

qismi - retseptiv estetika (qabul qilish estetikasi) bo'lib, unga ko'ra Cho'lpon asarlarining sovet davrida qanday qabul qilingani va qayta tiklash yillarida qanday o'rganilgani ko'rib chiqildi. Shu bois, adabiyotlar tahlilida sovet senzurasini izlari, 1956-1958 yillardagi "eritish" davrida Cho'lpon haqida yashirin maqolalar, keyinchalik 1980-yillarning oxiri va 1990-yillarda uning ijodini qayta kashf etish jarayonlari alohida o'rganildi. Bunda Vohid Zohidov, Erkin Vohidov, Ozod Sharafiddinov kabi adiblarning Cho'lpon haqidagi xotiralari va ilmiy maqolalari muhim manba bo'ldi. Maqolada yana matnshunoslik metodidan foydalanildi: Cho'lponning turli yillarda chop etilgan she'rlari matnlarini qiyoslab, ba'zi o'rinlarda tahririyat tomonidan kiritilgan o'zgartirishlar (masalan, "Men" she'ridagi "mustabid" so'zining "zolim"ga almashtirilgani) aniqlandi. Bu repressiya davridagi tsenzura siyosatini ko'rsatuvchi muhim fakt hisoblanadi. Metodologiyaning sintez xususiyati tadqiqotga ko'p qirralilik va chuqurlik berdi. Tahlil qilingan adabiyotlar ro'yxati (8 ta asosiy manba) maqola oxirida keltirilgan. Ularning barchasi Cho'lpon ijodining turli jabhalarini - she'riyat, nasr, dramaturgiya, publitsistika, tarjima faoliyati va hayoti - qamrab oladi. Manbalarning aksariyati 1990-yildan keyin chop etilgan bo'lib, ular arxiv hujjatlari va ishonchli ilmiy tadqiqotlarga asoslangan. Cho'lpon (asl ism-sharifi Abdulhamid Sulaymon o'g'li Yunusov; 1897-yil, Andijon - 1938.4.10, Toshkent) - shoir, yozuvchi, dramaturg, tarjimon, tanqidchi va jamoat arbobi. Dastlab, madrasada (1908-1912), so'ngra rus-tuzem maktabida (1912-1914) o'qigan. Sharq mumtoz shoirlari asarlarini mutolaa qilish va jadid matbuotini kuzatish yo'li bilan adabiy, ijtimoiy-siyosiy bilimni oshirgan. 1914-yil Toshkentga kelib, „Sadoi Turkiston“ gazetasida bilan hamkorlik qilgan. „Yangi Sharq“, „Ishtirokiyun“ (1920-yildan „Qizil bayroq“, 1922-yildan „Turkiston“) gazetasida adabiy xodim (1919-1923), Xalq maorif komissarligi qoshidagi Ilmiy kengash (1921-yildan O'lka o'zbek bilim hay'ati, 1922-yildan Ilmiy hay'at)da rais (1920-1923), „Buxoro axbori“ gazetasida muharrir (1921-1922), „Turon“ teatrida direktor (1921; 1922-1923), „Mushtum“ jurnali va „Darxon“ gazetasida texnik muharrir, adabiy xodim (1922-1923), O'zbek drama studiyasi (Moskva, 1924-1927) va O'zbek davlat drama teatrida adabiy emakdosh (1927-1931), SSSR XKS va Sharq xalqlari markaziy nashriyotida tarjimon (Moskva, 1931-1934), „Mushtum“ va „Guliston“ jurnallari hamda „Teatru“ gazetasida adabiy xodim (jamoatchilik asosida, 1935-1937) bo'lib ishlaydi. 1938-yilda 4-oktabrda Bo'zsu bo'yida qatl qilinadi. Adabiy ijodi 1913-1914-yillarda Andijonning ijtimoiy va madaniy hayoti haqida xabarlar yozish bilan boshlangan. 1914-yil Toshkentda Munavvar Qori Abdurashidxonov va Ubaydulla Xo'jayev bilan tanishish Cho'lponning milliy uyg'onish harakati namoyandasi sifatida shakllanishida muhim omil bo'lgan. Cho'lpon „Sadoi Turkiston“ gazetasida

dastlabki „Turkistonli qardoshlarimizga“ she’ri, „Qurboni jaholat“, „Do‘xtir Muhammadyor“ hikoyalari va „Adabiyot nadir?“, "Muhtaram Yozg‘uvchilarimizga" maqolasini e’lon qilib (1914), shu davr adabiyoti namoyandalari safidan o‘rin egallagan. Turkiston aholisining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy qoloqlik sharoitida yashayotganining asosiy sababini Rossiyaning mustamlakachilik siyosatida ko‘rgan Cho‘lpon boshqa jadidlar qatori o‘z asarlari bilan xalqning madaniy va ma’rifiy saviyasini ko‘tarishga kirishgan. 1917-yil Fevral inqilobining ro‘y berishi taraqqiyparvar ziyolilar dunyoqarashini o‘zgartirib yubordi. Ular, shu jumladan, Cho‘lpon mustaqillik uchun kurash endi targ‘ibiy-tashviqiy davridan amaliy faoliyat bosqichiga o‘tganini angladilar. Cho‘lpon Turkiston muxtoriyati hukumatining barpo etilishida faol ishtirok etib, muxtoriyatni sharaflovchi „Ozod turk bayrami“ she’rini yozdi va bu she’r o‘zbek davlatchiligi tarixida ilk madhiya bo‘ldi. Shu davrda Turkistondagi ko‘p millatli ziyolilar o‘rtasida federalizm g‘oyasi keng tarqalgani sababli Cho‘lpon ayni paytda Z.Validiy bilan birga Orenburgga borib, Boshqirdiston muxtoriyat hukumatining tashkil etilishida ham ishtirok etdi. Federalistlarning fikrlariga ko‘ra, Turkiston va Volga bo‘yidagi turkiy xalqlar o‘z muxtoriyat hukumatlarini barpo etganlaridagina bu hukumatlarning bolsheviklar tomonidan tan olinishi va birgalikda himoyalaniishi mumkin edi. Muxtoriyat tugatilgach, Cho‘lpon „Ilmiy kengash“, „Chig‘atoy gurungi“, „Nashri maorif“ tashkilotlari va "Turon" teatrida adabiy, ilmiy-ma’rifiy ishlar bilan mashg‘ul bo‘ldi. Ayni paytda sho‘ro davlatining mustamlakachilik siyosati oqibatlarini fosh etuvchi she’r va maqolalar yozish bilan istiqbol uchun kurashda davom etdi. Ammo respublika madaniyat xodimlarining 2-qurultoyi 1927-yildan keyin Cho‘lponga qarshi boshlangan kurash uni siyosiy faoliyatdan uzoqlashishga, hatto 1931-1935-yillarda Moskvaga qochib borib, musofirlikda yashashga majbur etdi.

Xulosa

Cho‘lpon ijodi o‘zbek adabiyotini yangi sifat bosqichiga ko‘targan, uni jahon adabiyoti bilan bog‘lagan ulkan kuchdir. Uning asarlari bugungi kunda ham o‘zining badiiy kuchi va tarbiyaviy ahamiyatini yo‘qotmagan. Shoirning „Kecha va kunduz“ romani o‘zbek nasrida psixologizmning eng yaxshi namunalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Cho‘lponning qatag‘on qilinishi esa o‘zbek adabiyotiga yetkazilgan eng og‘ir jarohatlardan biridir. Uning adabiy merosini o‘rganish, nashr etish va targ‘ib qilish har bir o‘zbek adabiyotshunosining muqaddas burchidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cho'lpon. "Kecha va kunduz" romani. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991.
2. Cho'lpon. "Tanlangan asarlar" (3 jildlik). - Toshkent: Ma'naviyat, 2005.
3. Karimov N. "Cho'lpon va milliy uyg'onish". - Toshkent: Fan, 1998.
4. O'zbek adabiyoti tarixi (3-jild). - Toshkent: O'zFA "Fan" nashriyoti, 2009.
5. Sharafiddinov O. "Adabiyot va hayot" (to'plam). - Toshkent: Sharq, 2002.
6. Zohidov V. "Yangi o'zbek adabiyoti tarixidan". - Toshkent: O'qituvchi, 1989.
7. Vohidov E. "So'zning qadri" (maqolalar). - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1995.
8. Qosimov B. "Milliy uyg'onish davri adabiyoti". - Toshkent: Akademnashr, 2013.